

Siniša Lekić

Beograd

sinisa.lekic@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0009-7333-8559>

Susret sa Tutankamonom: Otkriće Tutankamonove grobnice i tutmanija u ogledalu domaće štampe (1922–1943)

Apstrakt: Vest o Karterovom otkriću u Dolini kraljeva preneli su časopisi i dnevni listovi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca još krajem 1922. godine, ali su nalazi iz Tutankamonove grobnice nastavili da privlače pažnju domaće javnosti i u narednim decenijama. Mnoštvo novinskih tekstova iz tog vremena posvećeno je ne samo Tutankamonu nego i različitim manifestacijama egiptomanije i tutmanije, počev od narativa o „kletvi faraona“ pa do mode koja je bila inspirisana drevnim Egiptom. Sa druge strane, međuratna štampa nas podseća i na napor ovdašnjih stručnjaka, pre svega Nikole Vulića, da popularizuju i predstave aktuelna arheološka istraživanja široj publici. Zbog toga se sva ova raznovrsna svedočanstva moraju posmatrati u celini da bi se bolje sagledala sprega između nauke, medija i javnosti koja je u slučaju Tutankamonove grobnice dovela do stvaranja jedne slike u kojoj su se naučne činjenice neraskidivo preplele sa fantazijom.

Cljučne reči: Hauard Karter, Tutankamon, Egipat, tutmanija, egiptomanija, Nikola Vulić

„Jadni mali Tutankamon!¹ Sada se trude dan i noć u ovome pravome paklu, u dolini kraljevskih grobova da odmotaju omote, ispisane, da rastumače znakove na izmršavelome lešu kralja dečaka. Tim napisima možda je ukasila kralja njegova mlada udovica!“ (Balderston 1925).

U „Poviesti iztočnih naroda“ Gastona Masperoa, koju je u prevodu Gavre Manojlovića objavila Matica hrvatska 1883. godine, Tutankamonu su posvećene ukupno dve rečenice iz kojih saznajemo da je na prestolu nasledio Ehnatona,

¹ Imena egipatskih vladara usklađena su u tekstu sa savremenom transkripcijom, dok su u citatima i naslovima knjiga i članaka navedena u izvornom obliku.

a da je njegovo kratko kraljevanje, čini se, bilo srećno jer je prikazivan kao „sve-moćan faraon kojemu tuđi narodi odaju štovanje sve drhćući“ (Maspero 1883, 161). Međutim, nepune četiri decenije kasnije, jedno arheološko otkriće će od njega načiniti opštepoznatu istorijsku ličnost o kojoj je gotovo svakodnevno izveštavala svetska štampa, pa su se i čitaoci u tadašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ubrzo našli pod uticajem onoga što danas nazivamo egiptomanijom i tutmanijom.

A kada je u pitanju recepcija otkrića Tutanhamonove grobnice na ovim prostorima, članak „Tajna kraljice Ankezenamon“,² iz koga potiče uvodni citat, može da posluži kao dobar primer. On je objavljen 9. decembra 1925. godine u beogradskom „Vremenu“ i predstavlja jedan od retkih novinskih tekstova za koji se zna odakle je preuzet i ko mu je autor. Napisao ga je američki novinar Džon L. Balderston (John L. Balderston) povodom odmotavanja faraonove mumije koje je obavljeno mesec dana ranije u hodniku grobnice Setija II (KV 15), a najverovatnije je preveden sa nemačkog jezika jer se u lidu navodi da je izveštaj istovremeno objavljen i u američkoj štampi i u listu „Berliner tageblat“. Nakon kraćeg uvoda u kome objašnjava sa kakvim su se sve problemima suočavali novinari u Egiptu i na koji način je ipak uspeo da krišom prisustvuje odmotavanju mumije,³ autor u nastavku iznosi romantičnu sliku mlade kraljice Anhesenamon koja, premda je „nežno volela svog mrtvoga supruga“, ipak odlučuje da učini sve što je u njenoj moći da bi sačuvala presto od uzurpatora, prvosveštenika Aja (Balderston 1925). Svoj talenat da arheološka svedočanstava pretoči u filmsku priču Balderston će kasnije potvrditi i kao scenarista kulturnog filma „Mumija“ (The Mummy), koji se na repertoaru beogradskih bioskopa našao 1934, dakle dve godine posle američke premijere. U ovom ostvarenju Boris Karlof (Boris Karloff) igrao je ulogu prvosveštenika Imhotepa koji, nakon vaskrsnuća, pokušava da povrati u život svoju staru ljubav, čije je ime, začudo, bilo baš Anhesenamon (Card 2018, 95–96; Luckhurst 2012, 16; Vasiljević 2016, 127).

Drugim rečima, Balderstonov članak ilustruje na koji način su se dve Masperoove rečenice zahvaljujući otkriću Hauarda Kartera (Howard Carter) preobrazile u jedan narativ koji je, istina, imao arheološku podlogu, dok je nadgradnja u većoj ili manjoj meri bila plod mašte. A isto važi i za ostale tekstove sa stranica međuratnih listova, kao što su „Vreme“, „Pravda“, „Politika“ ili „Zastava“. U njima ćemo pronaći ne samo hronološkim redom nanizane podatke o istraživanju Tutanhamonove grobnice već i svedočanstva o zaboravljenim epizodama iz istorije egiptologije. Osim toga, ovi napisi govore i o uticaju otkrića na doma-

² Njeno ime je prvobitno glasilo Anhesenpaaton, ali je nakon propasti Ehnatonove reforme promenjeno u Anhesenamon (van Dijk 2004, 422).

³ Balderstonov izveštaj je pisan u trenutku kada je monopol londonskog lista „Tajms“ preuzela egipatska vlada, pri čemu, prema njegovim rečima, „arapska štampa uopšte nije bila zainteresovana za Tutanhamona“ (Luckhurst 2012, 9).

ću publiku, uključujući tu i pojedince koji se nisu zadovoljili ulogom pasivnih čitalaca već su odlučili da stupe u neposredan kontakt sa čuvenim faraonom i njegovom baštinom.

Uzimajući sve navedeno u obzir, cilj ovoga rada je da ispita na koji način je u Tutanhamonovom slučaju funkcionisala sprega između nauke, medija i javnosti, odnosno da ukaže na specifičnosti recepcije jednog naučnog otkrića. Međutim, za razliku od književnih dela kod kojih ovaj problem može da se svede na trihotomiju tri intencije (Eko 2001, 22–25) – *intentio auctoris* (traganje za onime što je autor želeo da kaže), *intentio operis* (traganje za onim što delo kazuje, nezavisno od namere autora) i *intentio lectoris* (tumačenje čitaoca, koje ne mora nužno da se poklapa sa prva dva) – ovde je reč o višestrukom „čitanju“ i preradi početnog „teksta“, koji bi prema postprocesnoj arheologiji trebalo da bude sâm arheološki zapis (Džonson 2008, 133–134; Palavestra 2011, 240–241). Posledično, slika koju je naša javnost imala o otkriću Tutanhamonove grobnice nije izgrađena na osnovu neposrednog poznavanja svedočanstava ili izveštaja H. Kartera, već je često zavisila od uređivačke politike pojedinih listova, znanja uglavnom anonimnih novinara, pa čak i od umešnosti telegrafista koji su slali i beležili agencijske vesti. A o tome kako je ona mogla da izgleda u periodu od 1922. do 1943. godine možemo da naslutimo na osnovu mnoštva sačuvanih tekstova, od kojih će oni najkarakterističniji biti prikazani u nastavku. Gornja hronološka granica pritom nije određena proizvoljno, već da bi pokazala da interesovanje za Egipat i Tutanhamona nije opalo ni dve decenije kasnije, uprkos ratu koji je uveliko trajao i u našoj zemlji.

Karterovo otkriće, „Tutankhamun Ltd.“ i štampa u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Postoje najmanje dva razloga zbog čega je pripovest o otkriću Tutanhamonove grobnice najbolje započeti onim trenutkom kada je 26. novembra 1922. godine H. Karter kroz izbušeni otvor na zapečaćenim vratima provukao upaljenu sveću i zavirio u njenu unutrašnjost, a lord Karnarvon (George Edward Stanhope Molyneux Herbert, 5th Earl of Carnarvon) ga zapitao šta vidi. Prvi leži u činjenici da mi zapravo ni ne znamo sa sigurnošću šta je on zaista odgovorio, iako se najčešće navode reči „Da, čudesne stvari“ („Yes, wonderful things“), koje potiču iz prvog toma Karterove i Mejsove (Arthur Cruttenden Mace) knjige „Tutanhamonova grobnica“ (The Tomb of Tut-Ankh-Amen). Međutim, u svom dnevniku Karter je prvobitno zapisao da je rekao „Da, čudesno je“ („Yes, it is wonderful“), dok je lord Karnarvon upamtio odgovor „Ovde su neki čarobni predmeti“ („There are some marvellous objects here“). Prema T. G. H. Džejmsu (Thomas Garnet Henry James), Karterova svedočanstva o bližoj

i daljoj prošlosti često su bila nepouzdana, pa se ni izvorni izveštaji o otkriću ne mogu bespogovorno prihvatiti, što nije naodmet imati u vidu. Drugi razlog je da ovaj datum istovremeno označava kraj prve faze istraživanja, koju je činilo šest jalovih sezona, i početak desetogodišnjeg rada na samoj grobnici. Naime, poslednja grupa predmeta otpremljena je u Kairo tek u februaru 1932. godine, pa je do tada medijska pažnja bila usmerena prvenstveno na sâm lokalitet i njegovog istraživača (Carter and Mace 1977, 96; James 2000, 253–254, 414).

Otkriće gotovo netaknute faraonske grobnice sa prilozima neprocenjive vrednosti predstavljalo je senzaciju i vodeće novinske kuće odmah su počele da se utrkuju koja će od njih dobiti ekskluzivna prava na izveštavanje i fotografisanje. H. Karter i lord Karnarvon su najpre imali nameru da održe neformalnu aukciju na kojoj bi ona bila dodeljena najboljem ponuđaču, ali su se na kraju odlučili za londonski „Tajms“, koji je „ipak vodeća svetska novina“, iako su pretpostavljali da bi „Dejli Mejl“ ponudio više novca. Ugovor je potpisan 10. januara 1923. godine i prema njemu je lord Karnarvon odmah dobio 5.000 funti⁴ i pravo na 75% dobiti koju će „Tajms“ ostvariti prodajom članaka drugim novinama, što je samo do juna iste godine bio iznos od 11.600 funti.⁵ Reakcija ostalih medija bila je više nego burna, pa su H. Karter i lord Karnarvon optuženi da „prostituišu čistu nauku u komercijalne svrhe“, da su „prodali profesiju arheologa i svetsku istoriju za keš“, a „Dejli ekspres“ je objavio članak o njihovim poslovnim aktivnostima pod naslovom „Tutankhamun Ltd.“ (Hoving 1978, 146–155).

Ove ocene su bile svakako preterane i nepravedne, ako ništa drugo onda zbog toga što su zanemarivale prethodne godine rada i činjenicu da je Karnarvon o svom trošku finansirao istraživanja. Međutim, podatak da je u početku „Tajms“ raspolagao ekskluzivnim pravima, a da je kasnije njegov monopol preuzela egipatska vlada, može da posluži kao objašnjenje zbog čega su izveštaji o Tutankhamonovoj grobnici u ovdašnjoj štampi objavljivani sa izvesnim zakašnjenjem, koje se ne može opravdati isključivo tadašnjim sredstvima komunikacije.

U svakom slučaju, vest o otkriću Tutankhamonove grobnice u našoj zemlji među prvima je objavila novosadska „Zastava“ 7. decembra 1922. godine pod naslovom „Interesantne iskopine“. Iz teksta u kome se ne pominje faraonovo ime saznajemo da su „čuveni istraživači lord Karnamon (sic) i Hovard Karter“ pronašli dva groba (sic) iz vremena 18. dinastije „Pitantorana“ (sic) sa silnim sanducima od slonove kosti iskićenim dijamantima, kraljevskim prestolom i još jednim zlatnim sandukom ispunjenim raznim dragocenostima. Iako se kao izvor navodi britanski „Tajms“, stiče se utisak da je većina informacija ostala izgubljena u prevodu (Zastava 1922).

⁴ Prema zvaničnom konvertoru britanske vlade (www.nationalarchives.gov.uk/currency-converter), 5.000 funti iz 1925. približno je vredelo koliko i 205.000 funti prema kursu iz 2017. godine.

⁵ 472.177 funti prema kursu iz 2017. godine.

Субота, 16. децембра 1922

ЈЕДАН ДАТУМ У ИСТОРИЈСКОЈ НАУЦИ

ОТКРИЋА У ДОЛИНИ КРАЉЕВА

НАЈВЕЋА ОТКРИЋА У ИСТОРИЈИ ЕГИПТА

ЈЕДАН ГРОБ КОЈИ ВРЕДИ МИЛИЈАРДУ ДИНАРА

КАКО СУ САХРАЊИВАНИ КРАЉЕВИ ПРЕ 3000 ГОДИНА

камења. На постелама су се налазили многобројни сандучићи од абоноса са позлаћеним натписима. На једној од тих кутија налазе се сликане сцене из пакла, на другој краљевске хаљине у бојама. Затим се наишло на свечани престо краља Тутанкхамена. Према добијеним вестима, овај престо је најлепши уметнички објект који је икад пронађен у Египту.» На седиштима се налазе слике краља и краљице уокврене драгим камењем! Око престола две статуе краљеве са златним скиптром и златном палицом у руци. Лице је врло лепо изражено; очи су стаклене, коса украшена јувелами. Затим се наишло на четири кола украшена златом и драгим камењем. На кочицама седницу налази се једна кожа од леопарда. Разних, до сада непознатих мањих предмета од злата

Sl. 1. Vest u *Vremenu* o otkriću Tutanhamonove grobnice (*Vreme* 1922).

Ako je vest u „Zastavi“ bila štura i vrvela od grešaka, članak „Otkrića u dolini kraljeva“ koji je objavljen u beogradskom „Vremenu“ 16. decembra 1922. godine zauzeo je dva stupca i gotovo polovinu novinske stranice, zajedno sa odgovarajućom mapom na kojoj je označeno mesto lokaliteta (sl. 1). Istina, ni u njemu lord Karnarvon nije uspeo da se izбори за своје право име, postavši od „Karnamona“ – „Karnarvol“, ali je zato ostatak teksta obilovao podacima o toku istraživanja i nalazima iz grobnice. Anonimni autor je očigledno bio svestan značaja otkrića ne samo u materijalnom smislu – navedena je preliminarna procena da predmeti iz predvorja vrede oko tri miliona tadašnjih funti⁶ – nego i u naučnom pogledu, što je potkrepio rečima Pjera Lakoa (Pierre Lacau), tadašnjeg direktora Službe za egipatske starine (Service des Antiquités d’Egypte), da je „ovo najveće otkriće u istoriji egipatske umetnosti, a možda i umetnosti u opšte“. Zbog svega toga je i Tutanhamonov ugled porastao pa je od Masperoovog sporednog vladara 18. dinastije postao „jedan od najvažnijih jeretičkih kra-

⁶ 123,176,700 funti prema kursu iz 2017.

SRETNI OTKRIVAČI KRALJEVSKOG BLAGA:
gđa Herbert, lord Carnarvon i g. Carter.

Sl. 2. Fotografija Lejdi Evelin Herbert,
Lorda Karnavona i Hauarda Kartera
iz časopisa *Dom i svijet*
(*Dom i svijet* 1923a, 33).

jesen nastaviti njegov posao“ (*Dom i svijet* 1923a, 33–34; *Dom i svijet* 1923b, 149; *Ilustrovani list* 1923).

Međutim, Karter je ipak, kao što znamo, nastavio posao, a novinari da ga prate u korak i prenose svaku izjavu, počev od informacija o prekidu i nastavku radova na grobnici (*Vreme* 1925a; *Vreme* 1932a) pa do navođenja njegovog mišljenja o različitim pitanjima koja uopšte nisu morala da stoje u direktnoj vezi sa Tutanhamonom, poput problema falsifikovanja antikviteta, vrednosti egipatske umetnosti ili održavanja lične higijene u starom Egiptu (*Vreme* 1932b). Mnoge od ovih informacija danas je teško proveriti, uključujući tu i vest iz 1934. godine o Karterovoj nameri da pronađe grobove dve najlepše Egipćanke – kraljica Anhesenamom i Kleopatre (*Vreme* 1934),⁷ ali ono što pobuđuje sumnju jeste

⁷ Slična vest je objavljena i četiri godine ranije u članku „Naučni detektivi“, samo što se tada tvrdilo da se Karter sprema „da uskoro krene na istraživanje groba Aleksandra Velikog“ (*Pravda* 1930).

ljeva Egipta“ (*Vreme* 1922). Nasuprot tome, Karter ni godinu dana nakon pronalaska grobnice o Tutanhamonu nije mogao da kaže ništa više osim da je „jedina značajna stavka u njegovom životu bila ta što je umro i što je ukopan“ (Carter and Mace 1977, 45), ali se ovo mišljenje svakako nije uklapalo u „horizont očekivanja“ tadašnjih čitalaca, pa je po pravilu i izostavljano.

Prve fotografije u domaćim časopisima, kao što su beogradski „*Ilustrovani list*“ i zagrebački „*Dom i svijet*“, pojavljuju se već početkom 1923. godine, a zatim počinju da ih objavljuju i dnevne novine. Na njima su čitaoci mogli da vide ulaz u grobnicu, pojedine nalaze, ali i istraživače Kartera i Karnarvona sa Karnarvonovom ćerkom lejdi Evelin Herbert (sl. 2). „*Dom i svijet*“ je među prvima objavio i vest o Karnarvonovoj smrti, a na fotografiji je prikazano zatrpavanje ulaza u grobnicu (sl. 3) sa pratećim tekstom u kome se postavlja pitanje „da li će se onaj drugi Englez, Mr. Carter, nakon ove čudne smrti svoga prijatelja usuditi na

BROJ 8. 1923.

DOM I SVIJET

149

ZATVARANJE TUTANKHAMENOVE GROBNICE.

(TRAGIČNA SMRT LORDA CARNARVONA).

OPROŠTAJ LORDA CARNARVONA SA SVOJIM ISKOPINAMA U «DOLINI KRALJEVA».

Prošli mjesec dao je engleski učenjak lord Carnarvon, koji je 20 godina života i cijeli svoj imetak utrošio na arheološke studije, jakim hrastovim daskama zatvoriti ulaz do jeseni, kad je kario u trećoj komori nastaviti istraživanja u samom Tutankhamenovom lijesu. Međutim je taj slavni obrednik dne 5. o. ml. ravno pola godine iza svoga pronasača, umro u Kairu neprirodnom smrću, od uboda otrovne muhe.

POPRISJE FARAONA TUTANKHAMENA

koji je, uzemiren u svom tisućljetnom grobnom miru, smrću kaznio poduzetnog Engleza, razarača njegovog groba, kao da mu je hito reći: «Šta biste vi učinili, da iko Vaše kraljeve potraži u grobnicama i da ih razbaca po muzejima!» (Carnarvon međutim nije kario, da lijes kamo prenese, već samo da ga otvori). — Poprsje je iz poliranog kamena crvenca (porfira).

ZATRPANJE ULAZA U GROBNICU.

Nekoliko dana nosili su radnici zemlju, pijesak i kamene, dok su s 1700 tonova toza materijala otrpali hrastove daske na ulazu. Ponovio se nakon 3500 godina isti posao s istim primitivnim načinom i sredstvima. Da li će se onaj drugi Englez, Mr. Carter, nakon ove čudne smrti svoga prijatelja usuditi na jesen nastaviti njegov posao — vidjet će se.

Sl. 3. Vest o Karnavonovoj smrti u časopisu *Dom i svijet* (*Dom i svijet* 1923a, 33).

činjenica da je pomenuta vest objavljena baš u trenutku kada je film „Kleopatra“ Sesila B. DeMila (Cecil B. DeMille), sa Klodet Kolber (Claudette Colbert) u naslovnoj ulozi, stigao u bioskope, pa je u ovom slučaju možda bila reč samo o podizanju publiciteta. Jednako je zanimljiva i najava prenošenja faraonove mumije preko Jugoslavije u London, gde je navodno pripremana Egipatska izložba u Barlington Hausu (Burlington House) na kojoj je trebalo da nalazi iz Tutankhamonove grobnice budu izloženi zajedno sa bistama „kraljice Nefertiti, koja je bila tašta Tutankamona, i kralja Aklatona, njegovog oca“ (sic) iz Rajhsmuzeuma u Berlinu (Vreme 1931).

Referat Luke Zrnića u Istorijskom društvu

Neposredno nakon Karnarvonove smrti, gimnazijski profesor Luka Zrnić pročitao je u Istorijskom društvu referat o otkriću Tutankhamonove grobnice, koji je „Glasnik Profesorskoga društva“ objavio u štampanom obliku u junu 1923. godine. Ovaj prikaz Zrnić je napisao, kako sam navodi, na osnovu Karterovih izveštaja i tekstova Aleksandra Morea (Alexandre Moret), kustosa Gimeovog muzeja u Lionu, i ženevskog egiptologa Eduara Navija (Henri Édouard Naville), a u njemu najpre daje kratak pregled istorijata istraživanja u Dolini kraljeva, da bi zatim detaljno opisao predmete koji su do tog trenutka bili otkriveni u grobnici, ukazujući na uticaj koji su već tada imali na englesku modu. U zaključku se osvrnuo i na neprosvećene običaje, nasleđene iz drevnih vremena, da se po-

kojnici bogato isprate onamo „okleno se nikad ne dolazi“, iznevši mišljenje da naš narod što pre treba uputiti „kako će prostije i jevtinije sahranjivati svoje mile i drage, što će biti korisnije i po zdravlje zaostalih, a tako isto da se još od detinjstva ne uči obmanama i lažima verskim i nadrinaučnim“. A kada su u pitanju razna praznoverja, posebno je izdvojio „kletvu faraona“, za čije širenje su, po njegovom mišljenju, bili odgovorni s jedne strane „urođenici“ koji su tvrdili da je „veliki Evropljanin“ Karnarvon nastradao kao „žrtva ljutnje faraonove“, odnosno da ga je duh iz mumije ubio zbog skrnavljenja grobnice, a sa druge „pisac Koreli“, čije ozloglašeno pismo, o kome će više reći biti u nastavku, Zrnić u svom članku detaljno parafrazira (Zrnić 1923, 253–257).

Predavanja Nikole Vulića

Tokom prvih pet godina postojanja Narodnog univerziteta u Beogradu, osnovanog 1922. na inicijativu profesora Nikole Vulića, održano je preko 400 javnih predavanja kojima je prisustvovalo oko sto hiljada slušalaca. Ako je suditi na osnovu novinskih tekstova, u tom periodu Vulić je bio i najpopularniji predavač, a posebnu pažnju su privlačila njegova izlaganja posvećena Karterovim iskopavanjima u Egiptu (Ljubomirović 2013, 228; Vulić 1941).

Iz članka „Otkriće Tutankamena“, koji je „Politika“ objavila na naslovnoj strani 12. aprila 1924. godine, saznajemo da „nikada na Narodnom Univerzitetu nije bilo ovoliko sveta, kao što je bilo na predavanju g. Vulića“ i da zbog velike posećenosti mnogi od prisutnih nisu mogli dobro da vide prateću projekciju, pa je ona morala da bude ponovljena dva dana kasnije (Politika 1924). A o tome da interesovanje publike nije jenjavalo ni narednih godina svedoči opširan tekst „U Tutankamonovoj grobnici“ iz 1927. godine, u kome su navedene reči „najomiljenijeg konferansijera“ da mu se čini da je ceo Beograd došao da ga sluša (Pravda 1927). Osim toga, Vulić je tokom međuratnog perioda držao predavanja i o Vulijevim (Sir Charles Leonard Woolley) iskopavanjima u Uru, koja su izazvala jednaku senzaciju nakon publikovanja bogatih nalaza iz grobnica kraljice Šubad⁸ i kralja Meskalamduga, pri čemu je prihvatao pozive i iz drugih gradova, poput Kragujevca. Zbog obima materijala koji je želeo da predstavi, a on se neprestano uvećavao sa novim otkrićima, ubrzo se ispostavilo da jedan termin nije dovoljan i izlaganja su često morala da budu podeljena u dva dela (Nedomački 1978, 62–71; Politika 1929; Vreme 1927a; Vreme 1929; Vreme 1940a; Vreme 1940b).

Na osnovu mnogobrojnih novinskih tekstova sadržaj ovih Vulićevih predavanja može da se rekonstruiše, pa znamo da je on 1924. godine slušao najpre upoznao sa istorijom 18. dinastije i Ehnatonovom reformom, pri čemu je koristio ne samo egipatske nego i hetitske izvore koje je Hrozni (Bedřich Hrozný)

⁸ Puabi, prema novoj transkripciji (Diakonoff 1991, 78).

publikovao nekoliko godina ranije. Govoreći o Tutanhamonovoj udovici, kraljici Anhesenamon, Vulić, na primer, navodi da je ona od azijskog kralja tražila jednog od njegovih sinova za svog novog muža, što je podatak koji potiče iz „Šupilulijuminih dela“ pronađenih u Bogazkeju (Hatuši). Posle ovog istorijskog uvoda publika je imala priliku da se detaljno upozna sa samim Karterovim otkrićem, počev od dobijanja koncesije za iskopavanja pa sve do ulaska u odaju sa faraonovim kovčegom, da bi na kraju usledila projekcija, koja je sa svakim novim predavanjem postajala sve atraktivnija zahvaljujući novopublikovanom materijalu i većoj dostupnosti fotografija. Međutim, pri svemu tome Vulić nije preuveličavao naučni značaj nalaza iz Tutanhamonove grobnice, smatrajući da su druga arheološka otkrića „u ovom smislu bila od mnogo veće vrednosti“ (Güterbock 1956, 41, 94–95; Politika 1924; Vreme 1927b).

„Prokletstvo faraona“

Iako se nastanak modernog mita o „Tutanhamonovoj kletvi“ može neposredno povezati sa okolnostima koje su pratile Karterovo otkriće, pre svega sa „Tajmsovim“ monopolom i pokušajem ostalih listova da nedostupnost fotografija i proverenih informacija nadomeste objavljivanjem raznih senzacionalističkih napisa, neophodno je istaći da se njegovi glavni elementi javljaju u anglosaksonskoj književnosti još u XIX veku, pri čemu su spisateljice bile jednako inventivne kao i njihove muške kolege. Naime, motiv oživljene mumije uvela je Džejn Veb (Jane Wells Webb Loudon) u romanu „Mumija! Pripovest o dvadeset drugom veku“ (The Mummy! A Tale of the Twenty-Second Century) koji je anonimno objavila 1827. kada je imala samo dvadeset godina. O prokletstvu koje donose predmeti ukradeni iz egipatskih grobnica među prvima su pisale Džejn Dž. Ostin (Jane Goodwin Austin) u pripoveci „Nakon tri hiljade godina“ (After Three Thousand Years) iz 1867. i Lujza Mej Alkot (Louisa May Alcott) u kratkoj priči „Izgubljen u piramidi ili Mumijina kletva“ (Lost in a Pyramid, or The Mummy's Curse) iz 1868. godine. Ser Artur Konan Dojl (Sir Arthur Ignatius Conan Doyle), tvorac slavnog detektiva Šerloka Holmsa, takođe je iskoristio motiv oživljene mumije 1892. godine u priči „Aukcijski predmet br. 249“ (Lot No. 249), u kojoj se vaskrsnuće nije postiglo korišćenjem galvanske struje, kao u romanu Džejn Veb, već uz pomoć neimenovanog magijskog teksta, dok Brem Stoker (Abraham „Bram“ Stoker), autor „Drakule“, u romanu „Dragulj sedam zvezda“ (The Jewel of Seven Stars), objavljenom 1903. godine, pripisuje starim Egipćanima ne samo posedovanje magijskih veština nego i naučno-tehničkih znanja, poput magnetizma, elektriciteta, pa čak i „Rendgenovih i Bekerelovih zraka“, povezujući na taj način dva popularna objašnjenja „prokletstva faraona“ – magijsko i (pseudo)naučno (Day 2008, 617–619; Hornung 2001, 62, 168; Stoker 1904, 228; Vasiljević 2016, 124–131).

U nepreglednom nizu proznih dela koja se bave egipatskim mumijama i kletvama, Stokerov roman zanimljiv je u još jednom pogledu. U prvoj verziji on se završava smrću svih aktera, izuzev pripovedača, što se može shvatiti kao neka vrsta zaslužene kazne za svakoga ko se drzne da naruši vekovni mir grobnica. A da će to biti neminovni usud i za članove Karnarvonove i Karterove ekspedicije, najpre je pokušala da ukaže Mari Koreli (Marie Corelli), izuzetno popularna književnica s kraja XIX i početka XX veka, čija su dela odisala mističizmom i suptilno promovisala rozenkrojcerska učenja (Gutzeit 1965, 82, 84–85). U romanu „Ziska: Problem iskvarene duše“ (Ziska: the Problem of a Wicked Soul) iz 1897. godine ona se već bavila drevnim Egiptom, a kada se saznalo za bolest lorda Karnarvona, „Dejli ekspres“ je 24. marta 1923. godine objavio njeno pismo, prvobitno upućeno časopisu „Njujork vorld“, u kome stoji i sledeće:

„Ne mogu a da ne pomislim na rizike koje sa sobom nose provala u poslednje počivalište jednog egipatskog kralja, čija je grobnica sa posebnom pažnjom i poštovanjem čuvana, i otimačina njegove imovine. Prema izuzetno retkoj knjizi 'Egipatska istorija piramida' koju posedujem, a nema je ni u fondovima Britanskog muzeja... najstrašnija kazna sledi svakom nesmotrenom uljezu u zapečaćenu grobnicu. Ova knjiga navodi dugačke i pažljivo razrađene spiskove „blaga“ pohranjenih sa pojedinim kraljevima, a među njima su pomenuti i „otrovi skriveni u kutije na takav način da oni koji ih dodirnu neće znati koja vrsta patnje ih čeka“ (Luckhurst 2012, 9).

A nakon što je 5. aprila 1923. godine lord Karnarvon zaista preminuo, tadašnji tabloidi su, prema rečima Roberta Lakharta (Robert Luckhurst), konačno „dobili priču koja nije zahtevala privilegovani pristup grobnici“, s tim da nisu baš svi prihvatili teoriju M. Koreli o skrivenim klopka sa otrovima već su nudili i drugačija objašnjenja, poput spiritizmu naklonjenog K. Dojla koji je smatrao da bi Karnarvonova fatalna bolest mogla da bude posledica delovanja nekog malicioznog elementala prisutnog u grobnici (Luckhurst 2012, 9–10). U svakom slučaju, zahvaljujući senzacionalističkom i, slobodno možemo reći, krajnje neprofesionalnom novinarstvu koje je u narednim decenijama eksploitalisalo ovaj narativ, a čije je tekstove bez bilo kakve ograde prenosila štampa u Kraljevini SHS, i naši čitaoci su bili u prilici da stvore fantastičnu sliku o „faronovoj kletvi“ sazdanu od mešavine činjenica, recikliranih književnih motiva, a često i smišljenih neistina.

Kao primer može da posluži članak objavljen u „Vremenu“ 5. februara 1929. godine, iz koga saznajemo da je šesta Tutanhamonova žrtva bila lejdi Elizabet Karnarvon, udovica lorda Karnarvona, koja je „posle smrti svoga muža nastavila njegov rad u Luksoru“ i umrla na isti način kao i on – od „uboda otrovne muve“ (Vreme 1929a).⁹ Ono što nepotpisani autor teksta očigledno nije znao

⁹ Karnarvona je zapravo ujeo komarac (Hoving 1978, 223).

jeste da je lejdi Elizabet (Elizabeth Catherine Howard) bila zapravo Karnarvonova maćeha, a da se supruga Almina (Almina Herbert) srećno preudala odmah nakon muževljeve smrti i na kraju doživela duboku starost. U istom članku „sahranjen“ je i Karnarvonov, tačnije Karterov, pomoćnik Njuberi, koga je navodno još 1923, posle „teške i kratke agonije“, pokosila bolest. Međutim, na sopstvenu sreću, Persi Njuberi (Percy Edward Newberry) je, poput Almine, bio dugovečan i preminuo je tek 1949, dočekavši osamdesetu godinu života (Dawson 1950, 101–103). Na nastavak spiska žrtava čitaoci „Vremena“ nisu morali dugo da čekaju, jer su već sledećeg dana pred sobom imali tekst „Osveta faraona“ u kome se pripoveda o tragičnoj smrti „čuvanog londonskog rendgenologa Ralega“ i jednog fotografa koga je u Kairu pregazio kamion nakon snimanja Tutanhamonove mumije, pri čemu su snimci na volšeban način izbrisani sa ploča. O identitetu tog fotografa danas ne znamo ništa, dok je „Raleg“ svakako Arčibald Daglas Rajd (Sir Archibald Douglas Reid) koji je trebalo da X-zracima ispita faraonov sarkofag i mumiju, ali je preminuo 1924. godine, poput mnogih pionira radiologije, od posledica raka, a da pritom Tutanhamonovu mumiju i Egipat nije ni video (Luckhurst 2012, 14; Vreme 1929b).

S obzirom na to da je faraonova kletva počela da pogađa sve one koji su na bilo koji način došli u kontakt sa grobnicom, ne treba da čudi da su novinari ubrzo izgubili evidenciju o broju nastradalih, pa je 19. novembra 1929. kao de-seta žrtva naveden Karterov sekretar Ričard Betel (Hon Richard Bethell), da bi nepuna dva meseca kasnije isti redni broj bio dodeljen i Karteru lično, za koga je navedeno da je poginuo u automobilskoj nesreći u Sjedinjenim Državama, iako je u stvari poživeo još devet godina nakon toga (Vreme 1929d; Vreme 1930a).

Svi ovi stvarni ili naprosto izmišljeni smrtni slučajevi objašnjavani su na različite načine, pri čemu se po pravilu polazilo od Tutanhamonove kletve koja zapravo nikada nije pronađena u pisanom obliku ni na zidovima grobnice ni na predmetima koji iz nje potiču (Silverman 1987, 57). U kolaboracionističkom časopisu „Kolo“ objavljen je 1942. godine čak i njen tekst na osnovu francuskog „prevoda“ koji je načinio „poznati egiptolog, profesor Ž. Madris“:¹⁰

„O, vi, nevidljiva bića ovoga i onoga sveta! Duhovi što spasavate duše ljudske, vi, sa raskršća i velikih drumova, putnici u krilu noćne tame! I vi, iz pakla, i vi što se javljate u sutone, stanovnici pećina tmine što oko sebe sejete užas i jezu, i vi, noćnici kojima neću ime pominjati, o, zaštitnici grobnice, prijatelji meseca, dođite meni i budite mi čuvari i verni drugovi! I uslišite moju molbu: Nek uvene ruka što se na mene digne! Nek bude uništen svaki onaj ko napadne ime moje, i imovinu moju, i likove moje!“ (Kolo 1942).

¹⁰ Žozef Šarl Madris (Joseph Charles Mardrus) uopšte nije bio egiptolog, već orijentalista koji je ostao upamćen prvenstveno po francuskom prevodu „Hiljadu i jedne noći“ (Nishio et al. 2021, 115–140), ali je između dva rata zaista pokušavao da dokaže postojanje „Tutanhamonove kletve“ (Luckhurst 2012, 10).

U članku objavljenom 9. avgusta 1937. u „Vremenu“ povodom bolesti dr Vinloka (Herbert Eustis Winlock), koji je na taj način, može se iz teksta zaključiti, kažnjen jer se podsmevao kletvi, navedena je, međutim, kraća varijanta: „Smrt će vrlo brzo pokositi onoga ko se bude usudio da dodirne Faraonov grob“ (Vreme 1937), što se ipak nije dogodilo ovom Karterovom saradniku jer je ubrzo ozdravio.

Kada su u pitanju „naučna“ objašnjenja, ona su u većini slučajeva ponavljala tvrdnju M. Koreli da su istraživači bili otrovani ili eventualno zaraženi nekim nepoznatim sporama, iz čega se izvodio zaključak da su drevnim Egipćanima bile poznate tekovine savremenog doba, poput bakterijskog i hemijskog ratovanja (Kolo 1942). Druga hipoteza se oslanjala na Stokerovu zamisao iz „Dragulja sedam zvezda“, pa bivši zenitista Boško Tokin u članku „Radioestezija u starom Egiptu“ iznosi mišljenje da su istraživači Tutankhamonove grobnice umrli zbog „škodljivih zračenja materija koje su u tu grobnicu namerno uneli Egipćani“, pri čemu su oni sami bili zaštićeni talismanom *ankh* i *heka* skiptrom koji je predstavljao neku vrstu antene (Kolo 1943a; Kolo 1943b).

Koliko su naši čitaoci verovali u ovakve vesti teško je reći, ali postoji najmanje jedna osoba koja im se otvoreno podsmevala. U humoreski „Mumija“ R. M. Novaković pripoveda o prokletstvu koje je na sebe navukao odbegli robijaš br. 2732 nakon što mu je podmukli rođak poklonio mumiju kraljice Tu-Dang-Amon, odgovorne za smrt svih članova arheološke ekspedicije koja ju je pronašla. Od tog trenutka i za novog vlasnika počinje lanac nesreća sa „tačno 25 sudara, 6 eksplozija, 24 mrtva i 32 ranjena“, pa on na kraju odlučuje da mumiju zakopa pod kruškom u dvorištu. Međutim, sledećeg dana policija ga hapsi i ispostavlja se da mumije nije ni bilo već da je ispod kruške telo devojke koju je ubio (Novaković 1933, 16).

U svakom slučaju, mogućnost da predmeti iz egipatskih grobnica mogu da naškode svojim novim vlasnicima izazvala je paniku među kolekcionarima u Britaniji odmah nakon Karnarvonove smrti, zbog čega su neki od njih pokušali da ih se oslobode na različite načine (Luckhurst 2012, 9–10; Vasiljević 2016, 131). Ova histerija je trajala godinama, što se vidi i na osnovu teksta „Faraoni – provodadžije“, objavljenog u „Pravdi“ 7. novembra 1933. godine, iz koga saznajemo da je „poznati engleski egiptolog, bogata mis Doroti Kedi“, kojom je „ovladalo veliko sujeverje“, odlučila da svoju skupocenu kolekciju pokloni Muzeju u Kairu, ali da je stvarni razlog za ovaj potez njen susret s engleskim činovnikom Parketom, koga je upoznala prebirući po grobovima stare papiruse, da bi umesto njih našla ljubav (Pravda 1933). Ova priča neodoljivo podseća na slučaj Doroti Idi (Dorothy Louise Eady), koja je nešto ranije zaista poslala svoju kolekciju Selimu Hasanu u Kairski muzej, a 1933. godine se preselila u Egipat i udala za Imama Abdela Megida, tamošnjeg učitelja engleskog jezika, nakon čega je promenila ime u Om Seti („Setijeva majka“) jer se navodno se-

ćala jednog od svojih prethodnih života iz vremena faraona Setija I. Uprkos svojoj ekscentričnosti, ona je zaista radila kao egiptolog, a kasnije je saradivala sa pomenutim S. Hasanom i njegovim naslednikom Ahmedom Fahrijem (Cott and El Zeini 1987, 32–73).

Za razliku od prethodnih tekstova, na osnovu kojih se stiče utisak da je „Tutanhamonova kletva“ prvenstveno pogađala Britance, sačuvano je i jedno sve-doćanstvo o dramatićnom susretu sa slavnim faraonom u kome je glavni akter bila osoba sa naših prostora. U novosadskoj „Zastavi“ objavljen je 26. marta 1929. godine kraći tekst o spiritistićkoj seansi u Pragu koju je organizovao češki akademski skulptor Jaroslav Foit uz pomoć beogradskog medijuma Jovana Jovića. Kada su prisutni pokušali da zazovu duh faraona Tutanhamona, po ateljeu su navodno počeli da lete teški predmeti, iz jednog egipatskog kipa potekla je krv, a samog medijuma je obuzeo takav bes da ni „prisutni boksaćki matador“ nije uspeo da ga savlada (Zastava 1929). Češka istorićarka Lenka Bobikova, međutim, iznosi podatak da se ovaj događaj odigrao godinu dana ranije, 18. marta 1928, u Ulici Blanicka br. 8, a da su u njemu učestvovali, osim J. Jovića i J. Foita, još i prvak Republike Češke u boksu Jaroslav Kovanda, pisac i novinar Vojteh Rozner, drugi bokser Jara Svoboda, František Švec, nećak ćuvenog legionara pukovnika Šveca, kao i jedna gospođica koja je uspela da ostane anonimna. Seansi je takođe trebalo da prisustvuje i predsednik države T. G. Masarik, ali se on nije odazvao pozivu. U svakom slućaju, Jović je najpre prizvao duhove pukovnika Šveca, glumca Jare Sedlaćeka i politićara Aloisa Rašina, a kada je mlada dama zatražila da razgovara sa egipatskim faraonom Tutanhamonom, stvari su se otrgle kontroli i došlo je do incidenta koji je ovu seansu učinio „najpoznatijom u istoriji češkog spiritizma“ (Bobiková 2017).

Avanturisti i putnici

Ako je verovati „svetskom putniku“ Miloradu Rajćeviću, lepi evropski maniri bili su tajna njegovog uspeha da „pribavi grdna materijalna sredstva“ nepohodna za egzotićna putovanja. U svakom novom gradu on bi najpre posetio berberina, skinuo putnićko odelo, obukao Źaket i frak, a onda se „legitimisao“ najuglednijoj osobi u tom mestu sa molbom da mu „omogući predavanje“ i da ga preporući kod svojih prijatelja. „Mnoge dame su se primile tog posla“ i on bi na taj naćin skupio sredstva da ide dalje, „ali uvek kao dŹentlmen“ (Rajćević 1924, 18–19). Zato ne treba da ćudi podatak da u svom putopisu „Iz Źarke Afrike“, objavljenom 1924. godine, on pominje i Tutanhamonovu grobnicu, koju lićno nije video jer je u Egiptu boravio godinu dana pre Karterovog otkrića, i to prvenstveno zbog rukavica koje su u njoj pronađene, Źto je, po njegovom mišljenju, bio nedvosmisleni dokaz o superiornosti civilizacije drevnog Egipta u odnosu na, u to vreme, varvarsku Evropu (Rajćević 1924, 101; Matić 2020, 223).

Međutim, daleko je zanimljiviji slučaj beogradskog Jevrejina „Moše“ Josifa Pinta, čije su mnogobrojne avanture i prevare punile novinske stupce u periodu između dva rata. On je takođe posedovao lepe manire, ali ih je koristio za sticanje dobiti na nezakonit način. Na osnovu izveštaja aleksandrijske i kairske policije zna se da je boravio u Egiptu od juna 1924. godine, lažno se predstavljajući kao arheolog i šef Presbira Kraljevine SHS. Jedna od njegovih namera bila je i da se domogne dragocenosti iz Tutanhamonove grobnice, pa je kao gost egipatske vlade otputovao u Luksor, ali kada je shvatio da je lokalitet dobro čuvan, zadovoljio se time da pošalje nekoliko šaljivih dopisnica Gligi Popoviću, šefu krivičnog odeljenja Uprave Grada Beograda, i da „od nekih Engleza i Italijana na prevaru uzme oko 5000 franaka“, nakon čega je preko Kaira pobjegao u Jerusalem, gde je uhapšen. Po izlasku iz zatvora u kome je proveo 17 dana, na magarcu je otišao do Balbeka i u blizini Jupiterovog hrama iskopao „neke antičke predmete i kamenje“ koje je kasnije preprodao u Bejrutu. Sa zarađenim novcem vratio se u Evropu da bi nastavio sa sličnim aktivnostima, zbog čega je morao neprestano da menja mesto boravka. Iz Trsta najpre putuje u Beč, odatle u Peštu, a zatim u Istanbul. Tamo je ponovo uhapšen, ali beži iz zatvora i stiže u Solun preko Smirne. Pošto se ni u Grčkoj nije osećao dovoljno bezbedno, odlazi u Skoplje, gde ga konačno hapsi i naša policija. Zbog nedostatka dokaza ubrzo je pušten na slobodu, ali je ostalo zabeleženo da je bio zatvoren u Glavnjači u isto vreme kada i Moša Pijade (Politika 1925a; Politika 1925b; Vreme 1925b; Vreme 1925c).

Iako ovaj skraćeni Pintov životopis sâm po sebi deluje neverovatno, jedan detalj iz epizode u Luksoru zaslužuje poseban osvrt. Na saslušanju kojim je rukovodio pomenuti G. Popović, Pinto je pokazao svoju fotografiju sa ostalim zvanicama tokom „svečanog otvaranja Tut Ank Amonovog groba“ (Politika 1925a), što predstavlja podatak koji se hronološki ne uklapa u ostatak njegove priče, ali je istovremeno jedno od retkih svedočanstava o periodu istraživanja Tutanhamonove grobnice koji se u literaturi najčešće preskače. Naime, 23. februara 1924. godine, ubrzo nakon otvaranja faraonovog sarkofaga, egipatska vlada Saida Zaglul-paše poništila je koncesiju koju je imao lord Karnarvon i uputila delegaciju da preuzme grobnicu i njen sadržaj. Svečano otvaranje za javnost priređeno je 6. marta iste godine i njemu su prisustvovala brojne zvanice iz zemlje i sveta. Na putu od Kaira do Luksora posetioci su prethodno morali da prođu kroz špalir više stotina hiljada Egipćana koji su uzvikivali parole protiv Hauarda Kartera i Britanaca. Karter je napustio Egipat i otputovao u Sjedinjene Države, a u sporu sa egipatskim vlastima posredovao je ranije pomenuti H. Vinlok, direktor ekspedicije Metropoliten muzeja. Uzroci ovog događaja, podrazumeva se, nisu bili samo u vezi sa arheologijom već su predstavljali direktnu posledicu pokušaja vladajuće Vafd partije da se u potpunosti oslobodi britanskog tutorstva, što joj nije pošlo za rukom jer je nakon atentata u Kairu na ser

Sl. 4. Vladimir Nazor (u sredini na kamili) ispred Sfinge i Keopsove piramide (Bartulović 1935, 418).

Lija Staka (Sir Lee Oliver Fitzmaurice Stack), britanskog komandata egipatske armije i glavnog guvernera Sudana, Zaglul-paša morao da podnese ostavku, pa se Karter vratio u Egipat već krajem 1924. godine i nastavio da rukovodi istraživanjima (Goode 2007, 81–82; Hoving, 1978, 297–300, 342; Životić 2006, 52). Samim tim, ako je Pinto zaista prisustvovao svečanom otvaranju, on je doputovao u Egipat najmanje tri meseca ranije u odnosu na podatke iz policijskih izveštaja ili je čitavu epizodu u većoj ili manjoj meri izmislio.

Za razliku od Rajčevića i Pinta, stanovnici Kraljevine SHS koji su do zarade dolazili na onaj teži način – radom – a pritom nisu bili pustolovnog duha, imali su mogućnost da otputuju u Egipat koristeći usluge neke od turističkih agencija. Novosadski „Putnik” je, na primer, 1928–29. godine organizovao naučno putovanje na Istok i u Svetu zemlju, u okviru kog je bio predviđen obilazak Tutanhomonovog muzeja i piramida u Gizi (Zastava 1928b).

Tokom tridesetih godina prošlog veka, parobrod Jugoslovenskog Lojda „Princesa Olga“ prevozio je svakih 14 dana putnike u Egipat, a o krstarenju koje je organizovala Jadranska straža 1935. godine brodom „Kraljica Marija“ Niko Bartulović je sastavio detaljan izveštaj iz koga saznajemo da je bilo ukupno 270 putnika, od kojih jedna trećina Čeha, dok su ostale činili Srbi, Hrvati i Slovenci.¹¹ Sve su to bile ugledne ličnosti koje Bartulović poimence nabraja, počev od

¹¹ Poznate su i cene ovog putovanja. Jednokrevetna kabina u ekonomskoj klasi koštala je 3700–3800 tadašnjih dinara, a dvokrevetna 4100–5400, dok su luksuzne kabine bile nešto skuplje (Bašić 2013, 277 n. 71). Poređenja radi, prosečna nominal-

»TUTANKAMEN« U MODI.

Proljetna kapa u egipatskom stilu, bogato islikana, u kojoj se nedavno pojavila jedna londonska glumica. Samo da je ne stigne prokletstvo iskopanog faraona i sudbina lorda Carnarvona!

Sl. 5. „Tutankamen u modi“.

Fotografija iz časopisa *Dom i svijet*
(*Dom i svijet* 1923c, 191).

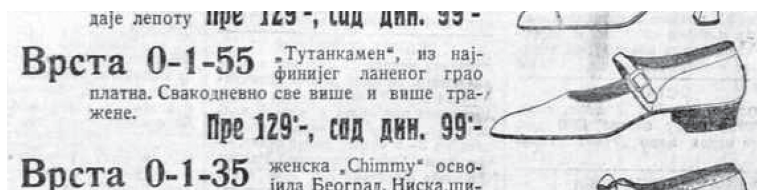
ju i Egipat, s tim da je nju „naročito dirnuo jedan pramen crne kose koji je kraljica ostavila u grob svome dragom pokojniku i brižljivo ga zatvorila u tri malena sarkofaga“ (Dugalić 1931, 80). Međutim, kasnije se ispostavilo da taj pramen uopšte nije pripadao Tutanhamonovoj supruzi Anhesenamom već njegovoj babi, kraljici Tije, koja je bila udata za Amenhotepa III (Harris et al. 1978, 1151).

Nešto drugačiji utisak imala je Jelena Dimitrijević, koja je, za razliku od Dese Dugalić, Bartulovića i njegovih saputnika, obišla i samu grobnicu, i to četiri godine nakon Karterovog otkrića. U svom putopisu ona žali zbog praznine koja je ostala u Tutanhamonovom posljednjem počivalištu jer, po njenim rečima, muzeji su prolazni, „ako ih ne uništi neprijatelj, ili ga ne sruši zemljotres – srušiće ga vreme“ (Dimitrijević 1940, 163; Naumov 2011, 56).

Tutmanija u svakodnevnom životu

Kao što je već rečeno, o uticaju Karterovog otkrića na englesku modu (sl. 5) Luka Zrnić je pisao neposredno nakon smrti lorda Karnarvona, ali iste te 1923. godine pojavljuju se i u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca prvi oglasi koji

na zarada muškog manualnog radnika u Kraljevini Jugoslaviji iznosila je u decembru 1935. godine 1308 dinara, privatnog nameštenika 2307 i javnog službenika 2143 dinara (Miljković 1989, 75).

Sl. 6. „Tutankamen“ cipele u beloj boji koje je proizvodio „Bata“ (Vreme 1924b).

Sl. 7. „Tutankamen“ cipele u crnoj boji koje je proizvodio „Bata“ (Vreme 1924a).

reklamiraju svilu i druge materijale sa „Tutankamen“ dezenom (Zastava 1923). U jednu takvu „tutankamen haljinu, vrlo pasan skrojenu, koja je obnažavala listove vitkih nogu“ bila je odevena i mlada dama o kojoj pripoveda članak „Gospođica sa golom nogom“, objavljen u „Vremenu“ 1924. godine (Vreme 1924c). Iako se u tekstu ne navodi, dotična je verovatno nosila i „Tutankamen“ cipele (sl. 6 i 7) koje je prodavao „Bata“ (Vreme 1924a; Vreme 1924b). A ako je volela muziku, na radiju je mogla da sluša „Tutankamen“, šimi-fokstrot od Beneša (Vreme 1924d), ili da ode na baletno veče g-đice Olge Solovjeve, čija je glavna tačka bio „originalni egipatski ples u kostimu robinje Tut-Ank-Amena“ (Zastava 1925). U slučaju da je pripadala višim društvenim krugovima, svakako je poznavala i „Tutankamen“ Branu I. Mirkovića, našeg diplomatu koji je službovao u Kairu, a nadimak navodno stekao zbog toga jer je stalno skrivao svoje godine (Ćirković 1999, 85). Osim toga, vikendom su joj bile na raspolaganju i konjske trke na kojima je učestvovalo grlo „Tutankamen“ sa jahačem Petrom Žujevićem (Zastava 1928a).

A inače u međuratnom periodu i noćni život bio je nadahnut duhom drevnog Egipta. Tokom tridesetih godina 20. veka u Beogradu je radio čuveni klub „Kleopatra“ (sl. 8) koji je imao artistički program inspirisan zemljom faraona (Popović 2000, 16), dok je kafana „Tutan kamen“ (sl. 9) u skopskom naselju Debar Maalo otvorena nešto ranije, verovatno neposredno nakon Karterovog otkrića, jer iz jedne vesti objavljene u „Vremenu“ 1927. godine saznajemo da je u njenom dvorištu izvršio samoubistvo Aleksa Sidić, sin opštinskog blagajnika. Nesrećni mladić se na taj korak odlučio zato što ga „više nije htela gledati“

Sl. 8. Klub „Kleopatra“ u Beogradu (Popović 2000, 16).

Beograđanka Desa Andrejević, pevačica u „Tutan kamenu“, ali su čitaoci mogli da izvedu zaključak da je i on bio jedna od žrtava „prokletstva faraona“ (Vreme 1927c; Dimitrovska 2017; Dimitrovska i Madžovski. 2017, 107).

Na ovom mestu treba naglasiti da je fascinacija drevnim Egiptom koja je bila podstaknuta otkrićem Tutanhamonove grobnice, koicidirala sa rastom popularnosti vanevropske, pre svega afričke umetnosti, sa jedne strane, i pojavom novih umetničkih pravaca, poput kubizma, konstruktivizma i ekspresionizma, sa druge. Sve ove tendencije našle su odjeka i na umetničkom balu „Hiljadu i druga noć“ koji se održao februara 1923. godine u Beogradu. Iako nema mnogo sačuvanih svedočanstava o izgledu ambijenta i pratećeg materijala, poznati su nacrti kostima koje je izradio Duško Janković, a među njima se nalaze i dva koja su bila inspirisana odećom iz vremena faraona. Na prvom je prikazana igračica u tamnozelenoj haljini bez rukava sa ogrlicom (*wesekh*) žute boje, dok je druga Jankovićeva Egipćanka na glavi nosila maramu (*nemes*) i imala žutu haljinu sa krilatim suncima i hijeroglifima u kartušu koji nisu predstavljali smislen tekst (Popović 2018, 128–129, 140–141). Međutim, sâm događaj nije naišao na opšte odobravanje pa je jedan deo štampe sa podsmehom izveštavao o damama „koje su za vreme okupacije čekale red pred pekarnicama“ da bi sada sa teškom mukom ušle u „Kasinu“ gde se bal održavao (Politika 1923), ali je daleko važnija polemika koju je pokrenuo članak Bogdana Popovića „Koja je umetnička vrednost crnačke plastike?“, objavljen u tri nastavka u „Srpskom književnom glasniku“ 1923. godine. Popović je u njemu izneo negativan sud o vrednosti „primitivne“ umetnosti i modernim autorima koji su njome inspirisani, pa je odmah usledio odgovor Ljubomira Micića u „Zenitu“ pod naslovom „Anatema

Sl. 9. Kafana „Tutan kamen“ u naselju Debar Maalo
(Dimitrovska i Madžovski 2017, 107).

i klepetanje g. Bogdana Popovića predsednika Ku-kluks-klana“ (Micić 1923, 2–4; Popović 1923, 22–34, 115–126, 203–224; Popović 2018, 131–132). Iako se ova rasprava nije odnosila na drevni Egipat, ona je jasno odražavala stavove konzervativnog dela srpske javnosti sklonog da klasične uzore pretpostavi vanevropskim tradicijama, a za Popovićevo mišljenje da će u bliskoj budućnosti u umetnosti ponovo „zavladati red i civilizacija mesto današnje anarhije i primitivizma“ može se reći da se nije bitno razlikovalo od kasnijih shvatanja nacional-socijalista o „degenerisanoj umetnosti“ (Popović 1923, 224).

Književnost: Tutanhamon i večno hrišćanstvo

Jedan od najpopularnijih stranih pisaca na našim prostorima između dva rata bio je Dmitri Sergejevič Mereškovski (1865–1941), a njegovi filozofsko-istorijski romani, kao što su „Smrt bogova: Julijan Otpadnik“, „Vaskrsli bogovi: Leonardo da Vinči“, „Antihrist“ i „Napoleon“, još uvek imaju veliki broj pošto-

D. S. MEREŽKOVSKIJ

RODZENJE BOGOVA

NAKLADA „TIPOGRAFIJA“ D. D. ZAGREB

Sl. 10. Roman D. S. Merežkovskog
Rodjenje bogova: Tut-Ankh-Amon na Kreti
(Merežkovskij 1924).

valaca, zbog čega se redovno preštampavaju. Međutim, dva njegova kraća dela, posvećena starom Egiptu u doba Ehnatonove i Tutanhamonove vladavine, danas su skoro u potpunosti zaboravljena, iako su se i njihovi prevodi pojavili doslovno u isto vreme kada i ruska izdanja.

„Rođenje bogova: Tut-Ankh-Amon na Kreti“ (sl. 10) objavila je zagrebačka Tipografija 1924. godine, ali treba imati u vidu da je Merežkovski ovaj roman počeo da piše odmah nakon izbijanja Oktobarske revolucije, da bi nezavršeni rukopis prokrijumčario iz Petrograda u Poljsku navodno u korici sa natpisom „Materijal za predavanja jedinicama Crvene armije“ decembra 1919, dakle, nepune tri godine pre Karterovog otkrića Tutanhamonove grobnice (Merežkovskij 1924; Bedford 1975, 147; Momigliano 2017, 93). Njegov nastavak izašao je 1927. godine u okviru XXXV kola Zabavne biblioteke, pod naslovom „Mesija:

Kulturno-historijski roman iz staroga Egipta“ (Merežkovski 1927), pri čemu se ove dve knjige moraju posmatrati kao celina ne samo zato što imaju iste protagoniste već i zbog autorovog, reklo bi se, svesnog prekrajanja istorijskih činjenica. Naime, Merežkovski je dobro poznao rezultate arheoloških istraživanja na Kritu i u Egiptu na osnovu radova Artura Evansa (Sir Arthur Evans), Flindersa Pitrija (Sir William Matthew Flinders Petrie) i Džejmsa Henrija Bresteda (James Henry Breasted), ali je opise arhitekture, odeće i običaja koristio samo da bi stvorio dekor za priču o hrišćanstvu pre Hrista (Bedford 1975, 153; Christensen 1996, 77 n. 6). Glavna junakinja Dija, prvosveštenica Velike majke, boginje Ma na Kritu, odbacuje u prvoj knjizi svoju religiju zbog prinošenja ljudskih žrtvi i sa Tutanhamonom, Ehnatonovim ambasadorom, odlazi u Egipat, nadajući se da će pronaći ispunjenje u novoj veri. U Mesiji ona zaista i upoznaje Ehnatona koji predstavlja anticipaciju Hrista, a u čijem androginom liku se stapaju muški i ženski princip. Konflikt između Amonovog i Atonovog kulta, prema rečima Harolda Bedforda (Harold C. Bedford), prikazan je kao izbor između ovog i novog sveta, odnosno carstva zemaljskog i carstva nebeskog (Bedford 1975, 155). A to priznaje i Amonov prvosveštenik Ptamoz kada kaže:

„Bilo je. Bilo je i bit će. Znaš li šta znači Nemank-ponavljanje, vječno vraćanje? ... Bio je i On. Njegovo je prvo ime – Oziris. Došao je k nama, i mi smo Ga ubili i djelo Njegovo uništili. Svoje carstvo htio je da osnuje na zemlji živih, ali mi ga prognasmo u carstvo mrtvih, u vječni Zapad-Amenti: onaj svijet Njemu, ovaj – nama. I opet će doći, a mi ćemo Ga opet ubiti i njegovo djelo uništiti. Mi smo pobijedili svijet, a ne On“ (Merežkovski 1927, 82).

I zaista, protiv Ehnatona izbija pobuna na čijem čelu se nalazi Tutanhamon, oličenje cara-zveri, pa pred zidinama Maru-Atona¹² dolazi do odlučujuće bitke. Pobunjenici odnose pobjedu, a Dija u zapaljenoj palati pita Ehnatona, zagledavši se u njegovo lice: „Jesi li ti Gospode?“. On joj odgovara „Ja sam“, nakon čega je „zagrlji, kao što ženik grli nevjestu, i u ognjenoj buri ljubavi uznese je k Ocu“ (Merežkovski 1927, 261–270).

Ako tome dodamo da je početak Ehnatonovog kraja u romanu označila protokomunistička pobuna u Busirisu, čini se sasvim opravdanim zapažanje Dominika Monserata (Dominic Alexander Sebastian Montserrat) da je Merežkovski u „Mesiji“ ne samo izneo svoja filozofska i religiozna shvatanja, već je i transponovao ključne događaje Oktobarske revolucije u drevni Egipat (Montserrat 2000, 160), povezivši na taj način dve teme koje su u međuratnom periodu jednako zaokupljale pažnju svetske javnosti.

Zaključak

Iako bi otkriće Tutanhamonove grobnice moglo da se posmatra i isključivo kao događaj od naučnog značaja koji su ovdašnjoj javnosti pokušali da predstavljaju stručnjaci poput Nikole Vulića i Luke Zrnića, na osnovu pisanja domaće štampe stiže se utisak da su vesti iz Egipta ubrzo prerasle u narativ sazdan od činjenica, mašte, senzacionalističkog novinarstva i loše prevedenih tekstova, pa je i slika koju su čitaoci imali bila u većoj ili manjoj meri iskrivljena, ali, mora se priznati, krajnje živopisna, naročito ako uzmemo u obzir i književna dela koja su bila inspirisana drevnim Egiptom. Osim toga, u njoj su se već tada sasvim jasno prelamali problemi sa kojima se i danas suočavamo, kao što su odnos arheologije i masovnih medija ili pitanje demarkacione linije između nauke i pseudonauke. Konačno, svi ovi tekstovi predstavljaju svedočanstvo o međuratnom vremenu i ljudima koji su u pripovesti o Tutanhamonu tražili na prvom mestu čaroliju, a ne nepobitnu naučnu istinu. Među njima je bilo i onih koji su imali dovoljno odvažnosti i finansijskih sredstava da se zapute u Egipat i lično vide faraonovu grobnicu i dragoćenosti, o kojima su prethodno samo čitali. Neki od tih putnika, poput Dese Dugalić ili Jelene Dimitrijević, ostavili su za sobom svedočanstva u vidu putopisa, ali ne treba isključiti mogućnost da u arhivima i rukopisnim zaostavštinama postoje i drugi tragovi susreta ljudi sa ovih prostora i Tutanhamonove baštine.

¹² Palata ili Atonov hram južno od Amarne (Montserrat 2000, 73).

Reference

- Balderston, Džon. 1925. „Tajna kraljice Ankezenamon“. *Vreme* 9. decembar 1925.
- Bartulović, Niko. 1935. „Morem u svijet: Ovogodišnje putovanje Jadranske straže u Grčku i Egipat“. *Jadranska straža* 13: 361–368, 415–423.
- Bašić, Đivo. 2013. „Lloydovi slikopisi Kružna putovanja putničkih parobroda Jugoslavenskog Lloyd 1930-ih godina (Mediteran kakav je bio 1930-ih godina)“. *Pomorski zbornik*, 47–48: 269–302.
- Bedford, C. Harold. 1975. *The Seeker: D. S. Merezchkovski. Lawrence/Manhattan/Wichita: The University Press of Kansas.*
- Bobiková, Lenka. 2017. „Na Slovičko s Duchy“. *Právo*. Objavljeno 22. oktobra. 2017. <https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/na-slovičko-s-duchy-40049230>
- Card, Jeb J. 2018. *Spooky Archaeology: Myth and the Science of the Past*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Carter, Howard and A. C. Mace. 1977. *The Discovery of the Tomb of Tutankhamen*. New York: Dover.
- Christensen, Peter G. 1996. „Merezchkovsky and Ancient Greece: A Search for the Roots of Christianity in Crete, Atlantis, and Samothrace“. *New Zealand Slavonic Journal* 1996: 53–80.
- Cott, Jonathan and Hanny El Zeini. 1987. *The search for Omm Sety: A Story of Eternal Love*. New York: Doubleday.
- Ćirković, Simo C. 1999. *Silujete i karakteri: Nadimci starih Beograđana 1830–1940*. Beograd: Čigoja.
- Dawson, Warren R. 1950. „Percy Edward Newberry, M.A., O.B.E.“. *The Journal of Egyptian Archaeology* 36 (Dec. 1950): 101–103.
- Day, Jasmine. 2008. „The Rape of the Mummy: Women, Horror Fiction and the Westernisation of the Curse“. In *Mummies and Science – World Mummies Research: Proceedings of the VI World Congress on Mummy Studies*, edited by P. Peña, C. Martin and A. Rodriguez, 617–621. Santa Cruz de Tenerife: Academia Canaria de la Historia.
- Diakonoff, I. M. 1991. „The City-States of Sumer“. In *Early Antiquity*, edited by I. M. Diakonoff, 67–83. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Dimitrijević, Jelena. 1940. *Sedam mora i tri okeana: Putem oko sveta*. Beograd: Državna štamparija.
- Dimitrovska, Vasilka. 2017. „Tutan kamen ili pijan ko Tutankamon“. *Arheo.com.mk*. Objavljeno 28. oktobra 2017. <https://arheo.com.mk/2017/10/28/tutan-kamen-tutan-kamon/>
- Dimitrovska, Vasilka i Aleksandar Madžovski. 2017. *Studija za Debar Maalo, nematerijalno kulturno nasleđstvo – izradotka na studija za definiranje na boemskiot kvart kako kulturna atrakcija vrz osnova na kulturno – istoriskiot i antropološkiot kontekst vo poslednoto stoletie, so akcent na prvata polovina na 20 vek (nepublikovano)*. Skopje: HAEMUS.
- Dom i svijet. 1923a. „Veliki nalazi u grobnicama egipatskih faraona“. *Dom i svijet*, Tečaj XXXVI, Broj 2: 33–34.
- Dom i svijet. 1923b. „Zatvaranje Tutankhamenove grobnice (Tragična smrt lorda Carnarvona)“. *Dom i svijet*, Tečaj XXXVI, Broj 8: 149.

- Dom i svijet. 1923c. „Tutankamen u modi“. Dom i svijet, Tečaj XXXVI, Broj 10: 191.
- Dugalić, Desa. 1931. Zabeleške s puta kroz Palestinu, Siriju i Egipat u leto 1931. godine. Beograd: Štamparija Privreda.
- Džonson, Metju. 2008. Arheološka teorija: uvod. Prevela s engleskog Marina Adamović-Kulenović. Beograd: Clio.
- Eko, Umberto. 2001. Granice tumačenja. Prevela sa italijanskog Milana Piletić. Beograd: Paideia.
- Goode, James F. 2007. Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941. Austin: University of Texas Press.
- Gutzeit, Joyce. 1965. The Novels of Marie Corelli. Dissertation. Loyola University Chicago.
- Güterbock, H. G. 1956. „The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II“. Journal of Cuneiform Studies, Vol. 10, No. 2–4: 41–68, 75–98, 107–130.
- Harris, James E., Edward F. Wente, Charles F. Cox, Ibrahim El Nawaway, Charles J. Kowalski, Arthur T. Storey, William R. Russel, Paul V. Ponitz and Geoffrey F. Walker, G. 1978. „Mummy of the ‘Elder Lady’ in the tomb of Amenhotep II: Egyptian museum catalog number 61070“. Science, Vol. 200: 1149–1151.
- Hornung, Erik. 2001. The Secret Lore of Egypt: Its Impact on the West. Translated from German by David Lorton. Ithaca and London: Cornell UP.
- Hoving, Thomas. 1978. Tutankhamun: The Untold Story. New York: Simon and Schuster.
- Ilustrovani list. 1923. „Iz Misira od pre 5000 godina“. Ilustrovani list, br. 9, 1–8. mart 1923.
- Jadranska straža. 1936. „Jugoslovenski LLoyd (oglas)“. Jadranska straža, God. XIV: 221.
- James, T.G.H. 2000. Howard Carter: The Path to Tutankhamun. London and New York: Tauris Parke Paperbacks.
- Kolo. 1942. „Tutankamonovo prokletstvo“. Kolo, br. 41, 10. oktobar 1942.
- Kolo. 1943a. „Radioestezija u starom Egiptu“. Kolo, br. 94, 16. oktobar 1943.
- Kolo. 1943b. „Ispravka“. Kolo, br. 95, 23. oktobar 1943.
- Luckhurst, Robert. 2012. The Mummy’s Curse: The True History of a Dark Fantasy. Oxford: Oxford UP.
- Ljubomirović, Irena. 2013. „Rad akademika Nikole Vulića na popularisanju istorije“. U Antika i savremeni svet: naučnici, istraživači i tumači: zbornik radova. Edicija Antika i savremeni svet 7 (7), uredila Ksenija Maricki Gađanski, 227–233. Beograd: Društvo za antičke studije Srbije.
- Maspero, Gaston. 1883. Poviest Iztočnih naroda u starom vieku. Preveo s francuzkoga Gavro Manojlović. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matić, Uroš. 2020. „A Postcolonial Perspective of a Voyage to Egypt in the Travelogue Under the African Sun by Milorad Rajčević“. Istraživanja, No 31 (2020): 217–231.
- Merežkovskij, D. S. 1924. Rođenje bogova: Tut-Ankh-Amon na Kreti. Historijski roman. Zagreb: Tipografija.
- Merežkovski, D. S. 1927. Mesija: Kulturno-historijski roman iz staroga Egipta. Zagreb: Zabavna biblioteka.
- Mićić, Ljubomir. 1923. „Anatema i klepetanje g. Bogdana Popovića predsednika Kukuks-klana“. Zenit, god. III, br. 22: 2–4.

- Miljković, Dušan (ur.). 1989. Jugoslavija 1918–1988: Statistički godišnjak. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Momigliano, Nicoletta. 2017. „From Russia with Love: Minoan Crete and the Russian Silver Age“. In *Cretomania*, edited by Nicoletta Momigliano and Alexandre Farnoux, 84–110. London and New York: Routledge.
- Montserrat, Dominic. 2000. *Akhenaten: History, fantasy and ancient Egypt*. London and New York: Routledge.
- Naumov, Milica. 2011. „Potraga za Istokom: Egipat u putopisima srpskih žena u prvoj polovini XX veka“. U *Egipat u sećanju Srbije*, uredila Emilia Epštajn, 47–60. Beograd: Muzej afričke umetnosti.
- Nedomaćki, Vidosava. 1978. *Arheologija Bliskog Istoka*. Beograd: Naučna knjiga.
- Nishio, Tetsuo, Naoko Okamoto and Margaret Sironval. 2021. „Joseph-Charles Mardrus and Orientalism: Re-evaluating His Translation of the Arabian Nights in Light of New Findings from Mardrus’ Personal Archives“. In *The Personal and the Public in Literary Works of the Arab Regions*, edited by Akiko Sumi and Tetsuo Nishi, 115–140. Osaka: Center for Modern Middle East Studies at the National Museum of Ethnology.
- Novaković, R. M. 1933. „Mumija“. *Pravda* 4. maj 1933.
- Palavestra, Aleksandar. 2011. *Kulturni konteksti arheologije*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Politika. 1923. *Hiljadu i druga noć*. *Politika*, 17. februar 1923.
- Politika. 1924. „Otkriće Tutankamena“. *Politika*, 12. april 1924.
- Politika. 1925a. „Lažni šef našeg Presbira“. *Politika*, 14. februar 1925.
- Politika. 1925b. „Život dva Moše u Glavnjači“. *Politika*, 25. februar 1925.
- Politika. 1929. „U grobnicama lepe kraljice Šub-Ad i princa Mes-Kalam-Dura“. *Politika*, 11. februar 1929.
- Popović, Bogdan. 1923. „Koja je umetnička vrednost crnačke plastike?“. *Srpski književni glasnik*, knj. VIII, sv. 1–3: 22–34, 115–126, 203–224.
- Popović, Bojana V. 2018. „Dušan Janković na belu umetnika Hiljadu i druga noć u Beogradu 1923. godine“. *Godišnjak grada Beograda*, knj. LXV: 126–150.
- Popović, Bojana. 2000. *Moda u Beogradu 1918–1941*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti.
- Pravda. 1927. „U Tutankamonovoj grobnici“. *Pravda*, 7. februar 1927.
- Pravda. 1930. *Naučni detektivi*. *Pravda*, 7. septembar 1930.
- Pravda. 1933. „Faraoni – provodadžije“. *Pravda*, 7. novembar 1933.
- Rajčević, Milorad. 1924. *Iz žarke Afrike*. Uspomene Milorada Rajčevića, svetskog putnika. Beograd: Grafički zavod Makarije.
- Silverman, David. 1987. „The Curse of the Curse of the Pharaohs“. *Expedition Magazine*, Vol. 29, No. 2: 56–63.
- Stoker, Bram. 1904. *The Jewel of Seven Stars*. New York: W. R. Caldwell & Co.
- van Dijk, Jakob. 2004. „Period Amarne i pozno Novo carstvo“. U *Oksfordska istorija starog Egipta*, uredio Ijan Šo, 396–455. Beograd: Clio.
- Vasiljević, Vera. 2016. *Senka Egipta*. Beograd: Dosije.
- Vreme. 1922. „Otkrića u Dolini kraljeva“. *Vreme* 16. decembar 1922.
- Vreme. 1924a. „Bata“ (oglas). *Vreme* 26. jun 1924.

- Vreme. 1924b. „Bata“ (oglas). Vreme 1. avgust 1924.
- Vreme. 1924c. „Gospođica sa golom nogom“. Vreme 1. septembar 1924.
- Vreme. 1924d. „Radio-koncerti“. Vreme 18. oktobar 1924.
- Vreme. 1925a. „Tutankamonov grob se ponovo otvara“. Vreme 20. januar 1925.
- Vreme. 1925b. „Svetski podvizi jednog beogradskog hohštaplera“. Vreme 14. februar 1925.
- Vreme. 1925c. „Svetski podvizi jednog beogradskog pustolova“. Vreme 15. februar 1925.
- Vreme. 1927a. „Tutankamen u Kragujevcu“. Vreme 2. mart 1927.
- Vreme. 1927b. „Tutankamen na Narodnom univerzitetu“. Vreme 7. mart 1927.
- Vreme. 1927c. „Mladi Skopljanac ubija se zato što ga pevačica u ‘Tutankamenu’ nije htela gledati“. Vreme 23. maj 1927.
- Vreme. 1929a. „Šesta žrtva Tut-ank-amonova“. Vreme 5. februar 1929.
- Vreme. 1929b. „Osveta faraonova“. Vreme 6. februar 1929.
- Vreme. 1929c. „Šta je sve nađeno u kraljevskim grobnicama, nedavno otkrivenim u Mesopotamiji“. Vreme 11. februar 1929.
- Vreme. 1929d. „Deseta žrtva Tut Ank Amona“. Vreme 19. novembar 1929.
- Vreme. 1930a. „Deseta žrtva Tutan kamena“. Vreme 11. januar 1930.
- Vreme. 1931. „Tutankamonova mumija biće uskoro prenesena iz Egipta preko Jugoslavije za London“. Vreme 24. mart 1931.
- Vreme. 1932a. „Ponovno otvaranje Tutankamenove grobnice u Luksoru“. Vreme 26. novembar 1932.
- Vreme. 1932b. „Stari Egipćani mnogo su se češće kupali i tuširali nego ljudi našega vremena“. Vreme 29. decembar 1932.
- Vreme. 1934. „Naučna ekspedicija u Egiptu na putu je da otkrije do sada nepoznati grob egipatske kraljice Kleopatre“. Vreme 28. oktobar 1934.
- Vreme. 1937. „Doktor koji je prkosio faraonskom prokletstvu ozbiljno se razboleo“. Vreme 9. avgust 1937.
- Vreme. 1940a. „Raspored predavanja na Kolarčevom univerzitetu“. Vreme, 21. januar 1940.
- Vreme. 1940b. „Raspored predavanja na Kolarčevom univerzitetu“. Vreme 11. februar 1940.
- Vulić, Nikola. 1941. „Narodni univerzitet: postanak“. Pravda 3. april 1941.
- Zastava. 1922. „Interesantne iskopine“. Zastava 7. decembar 1922.
- Zastava. 1923. „Braća H. Habaj kod Krune, Beograd“ (oglas). Zastava 23. septembar 1923.
- Zastava. 1925. „Veče poetičnih igara“. Zastava 21. mart 1925.
- Zastava. 1928a. „Trke u Novom Sadu“. Zastava 13. oktobar 1928.
- Zastava. 1928b. „Naučno putovanje na Istok i u svetu zemlju“. Zastava 27. oktobar 1928.
- Zastava. 1929. „Spiritistički škandal u Pragu“. Zastava 26. mart 1929.
- Zrnić, Luka. 1923. „Grobnica kralja Tutankhamona“. Glasnik Profesorskoga društva 3 (6): 253–257.
- Životić, Aleksandar. 2006. „Jugoslovensko-egipatski odnosi 1922–1941“. Zbornik Matice srpske za istoriju 74: 49–70.

Siniša Lekić
 Department of Archaeology, Faculty of Philosophy
 University of Belgrade

*Encountering Tutankhamun:
 The Discovery of Tutankhamun's Tomb and
 Tutmania through the Lens of Local Press (1922–1943)*

News of Carter's discovery in the Valley of Kings was first transmitted by magazines and daily papers in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in late 1922, but the finds from Tutankhamun's tomb continued to draw the public's attention in the decades to come. A large number of newspaper articles from the time are dedicated to not only Tutankhamun, but also the different manifestations of Egyptomania and Tutmania, from the "curse of the pharaoh", all the way to fashion inspired by Ancient Egypt. On the other hand, the interwar press reminds us of the efforts of local experts, such as Nikola Vulić and Luka Zrnić, to popularize and present modern archaeological research to the wider audience. This is why all of these diverse testimonies must be observed as a whole to better grasp the connection between science, the media and the public which, in the case of Tutankhamun's tomb, lead to the creation of a public image within which scientific facts got inextricably mixed up with fantasy, thereby influencing not only the imagination of readers, but also numerous travelers and adventurers to set off for Egypt and directly encounter the legacy of Ancient Egypt.

Keywords: Howard Carter, Tutankhamun, Egypt, Tutmania, Egyptomania, Nikola Vulić

*Rencontre avec Toutankhamon:
 Découverte de la tombe de Toutankhamon et la Toutankhamon-manie
 dans le miroir de la presse nationale (1922–1943)*

La nouvelle de la découverte de Carter dans la Vallée des Rois a été rapportée par les magazines et les journaux dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes dès la fin de 1922, mais les trouvailles de la tombe de Toutankhamon ont continué d'attirer l'attention du public local dans les décennies suivantes. De nombreux articles de journaux de cette époque ont été consacrés non seulement à Toutankhamon, mais aussi aux différentes manifestations de l'égyptomanie et de Toutankhamon-manie, du récit sur la « malédiction des pharaons » à la mode inspirée par l'Égypte ancienne. D'un autre côté, la presse de l'entre-deux-guerres nous rappelle également les efforts d'experts locaux, tels que Nikola Vulić et Luka Zrnić, pour populariser et présenter les recherches archéologiques actuelles à un public plus large. C'est pour cette raison que ces différents té-

moignages doivent être observés dans leur ensemble pour pouvoir mieux comprendre le lien entre la science, les médias et le public qui dans le cas de la tombe de Toutankhamon a conduit à la création d'une image où les faits scientifiques se sont entremêlés inextricablement avec la fantaisie, encourageant ainsi non seulement l'imagination des lecteurs mais aussi de nombreux voyageurs et aventuriers à se rendre en Égypte et à rencontrer directement le patrimoine de l'Égypte ancienne.

Mots-clés: Howard Carter, Toutankhamon, Égypte, Toutankhamon-manie, égyptomanie, Nikola Vulić

Primljeno / Received: 14.8.2023.

Prihvaćeno / Accepted: 31.8.2023.